

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

**Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв**

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРИ
НА ІНСТРУМЕНТІ**

**Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв**

**Спеціальність «Музичне мистецтво»
Спеціалізація «Оркестрові струнні інструменти»**

Київ - 2016

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРИ НА ІНСТРУМЕНТІ
Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв

Укладач: Є.О. Сергієнко – викладач-методист Черкаського музичного училища ім. С.С. Гулака-Артемівського

Рецензенти: Ю.А. Соколовський – кандидат педагогічних наук, професор Львівської національної музичної академії ім. М.В. Лисенка

О.М. Шевель – викладач-методист, голова циклової комісії «Оркестрові струнні інструменти» Харківського музичного училища ім. Б.М. Лятошинського

Т.М. Шибасєва – викладач-методист, голова предметно-циклової комісії «Оркестрові струнні інструменти» Артемівського музичного училища ім. І. Карабиця

Пояснювальна записка

Програма курсу «Методика навчання гри на інструменті» входить до розділу навчального плану «Цикл професійно-практичної підготовки» зі спеціальності «Музичне мистецтво» спеціалізації «Оркестрові струнні інструменти».

Ця дисципліна є складовою комплексу навчальних дисциплін, яка разом зі спеціальним класом, психологією та педагогікою, педагогічною практикою, методико-виконавським аналізом педагогічного репертуару, історією виконавства забезпечує присвоєння випускникам училищ/коледжів кваліфікацію «Викладач початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів».

Зміст програми :

1. Мета і завдання курсу.
2. Контроль знань.
3. Опис навчальної дисципліни.
4. Орієнтовний тематичний план за тематичними розділами (модулями)з визначеним обсягом годин.
5. Стислий зміст за тематичними розділами (модулями).
6. Вимоги щодо самостійної роботи студентів.
7. Орієнтовний зміст самостійної роботи студентів.
8. Критерії оцінювання рівня навчальних досягнень студентів.
9. Рекомендована література.

1. Мета і завдання курсу

Метою і завданням курсу є засвоєння студентами теоретичних методичних знань, формування музично-педагогічних поглядів, творчого мислення, вміння вільно оперувати методичними поняттями, розуміти завдання та зміст вітчизняної музичної педагогіки, у контексті узагальнення світових тенденцій, знати і вміти використовувати на практиці набуті теоретичні знання.

Надзвичайно важливим навчально-виховним завданням у вивченні курсу є набуття студентами вмінь послідовно, логічно й аргументовано викладати теоретичний матеріал, невимушено

вести діалог, вміти самостійно аналізувати та знаходити шляхи у розв'язанні проблемних методичних ситуацій.

У процесі вивчення курсу викладачеві необхідно об'єднувати лекційно-практичні заняття із семінарами та співбесідами за визначеною тематикою, організовувати імітаційно-рольові ігри, методичні колоквиуми тощо. Під час усних відповідей, виступів на різних навчальних заходах студент повинен вміти ілюструвати з використанням інструменту основні положення теоретичної складової навчального матеріалу.

Окрім лекційного теоретичного матеріалу студенти повинні самостійно опрацьовувати рекомендовану методичну літературу з наступним її обговоренням, готувати повідомлення, доповіді та реферати за тематикою, визначеною викладачем.

Враховуючи відсутність у повному обсязі необхідних науково-методичних видань українською мовою, перед викладачем постає завдання підготовки друкованих матеріалів курсу лекцій, редагування та переклад науково-методичних матеріалів рекомендованої додаткової літератури. У вирішенні цієї проблеми важливого значення набувають міжпредметні зв'язки, узагальнення навчальних задач курсу «Методика навчання гри на інструменті» з вивченням студентами предмету «Українська мова за професійним спрямуванням», «психологія і педагогіка» та інших навчальних дисциплін.

2. Контроль знань

Протягом вивчення курсу поряд із традиційною формою **поточного контролю знань** – усними відповідями – доцільно використовувати виконання студентами письмових контрольних або тестових завдань за розділами (модулями) або темами.

За підсумками навчання студенти **складають диференційований залік** (3 семестр) та **екзамен** (4 семестр). Навчальний матеріал курсу є теоретичною базою щодо змісту вимог **державного екзамену** з «Основ педагогічної майстерності» (8 семестр).

3. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань Спеціальність Спеціалізація	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів: національних – 2, ECTS – 3,5	02 Культура і мистецтво (0202 Мистецтво) 025 (5.02020401) Музичне мистецтво «Оркестрові струнні інструменти»	Денна форма навчання
Кількість розділів (модулів) - 4 Кількість змістовних розділів (модулів) - 10		Нормативна Курс навчання : 2 Семестри: 3-4
Індивідуальні завдання		Семінари, методичні конференції, колоквиуми тощо.
Загальна кількість годин – 108: аудиторних на тиждень – 2, самостійна робота студентів на тиждень – 1		Практичних –72 Самостійна роботи – 36 Види контролю: поточний; підсумковий семестровий (диференційований залік) – 3 семестр екзамен - 6 семестр Державний екзамен – 8 семестр

4. Орієнтовний тематичний план

№	2 курс, 3 семестр навчання	К-сть годин
	<u>Розділ (модуль) I</u> Змістовний розділ (модуль) 1 Методика навчання гри на струнно-смичкових інструментах в контексті розвитку загальних тенденцій музичної педагогіки та психології	
1	Мета і завдання навчальної дисципліни «Методика навчання гри на інструменті» як важливої складової знань щодо процесу організації музичної освіти та виховання, її фундаментальні засади.	2
2	Загальні світові тенденції науково-практичного обґрунтування основних проблем методики навчання гри на інструменті в процесі історичного розвитку.	2
3	Основні методологічні принципи та завдання вітчизняної музичної педагогіки. Особливості організації освітнього процесу у спеціальному	2

	класі на різних етапах навчання. Особливості організації уроку в спеціальному класі на різних етапах навчання; методи навчання, їх ефективність та оптимізація.	
Всього у змістовному розділі (модулі) 1		6
Змістовний розділ (модуль) 2		
Вирішення проблем практичного втілення розвиваючого навчання		
1	Процес навчання музично-виконавському мистецтву як процес всебічного розвитку особистості.	2
2	Особливості визначення музично-виконавської обдарованості та розвитку творчих музичних здібностей учня на початковому етапі навчання. Система творчого виховання та особливості її реалізації у процесі музичного навчання та виховання.	2
Всього у змістовному розділі (модулі) 2		4
Всього у Розділі (модулі) I		10
<u>Розділ (модуль) II</u>		
Змістовний розділ (модуль) 1		
Комплекс музичних професійних здібностей, його значення у музичному вихованні та професійному навчанні		
1	Загальна характеристика комплексу музичних професійних здібностей, його особливості. Методи роботи над подоланням недоліків у розвитку музичних здібностей	2
2	Музичний звуковисотний слух: основні параметри визначення рівня його розвитку та шляхи удосконалення в процесі навчання. Типи і види музичного звуковисотного слуху.	2
3	Особливості відчуття людиною музично-ритмічної організації музичної думки та визначення рівня його розвитку в учня. Методи роботи над подоланням недоліків у розвитку метро-ритмічного відчуття.	2
4.	Особливості музичної пам'яті, види музичної пам'яті, визначення рівня її розвитку в учня. Методи удосконалення та розвитку музичної пам'яті в процесі музичного виховання та навчання.	2

5.	Емоційний розвиток дитини, особливості сприймання дитиною творів музичного мистецтва та переконливого відтворення його зразків у процесі навчання гри на інструменті.	2
Всього у змістовному розділі (модулі) 1		10
Змістовний розділ (модуль) 2		
Вплив психофізичного та фізичного розвитку дитини на формування музично-виконавських якостей учня		
1.	Психофізичні особливості дитини, їх значення і роль у процесі навчання гри на музичному інструменті, можливості впливу викладача на розвиток психофізичних особливостей дитини.	2
2.	Фізичні особливості розвитку дитини, врахування цих особливостей у процесі навчання гри на музичному інструменті.	2
Всього у змістовному розділі (модулі) 2		4
Змістовний розділ (модуль) 3		
Постановка, її значення у струнно-смічковому виконавстві		
1.	Основні методологічні принципи у роботі над формуванням виконавського апарату учня та загальні вимоги щодо раціональної організації виконавських рухів. Особливості процесу вдосконалення виконавського апарату учня.	2
2.	Проблеми опанування учнем постановкою лівої руки та її удосконалення в процесі навчання на різних етапах.	2
3.	Особливості роботи з учнем над опануванням постановкою та організацією виконавських рухів правої руки на різних етапах навчання гри на інструменті.	2
4.	Вирішення проблем координованості рухів лівої та правої рук на різних етапах навчання гри на інструменті – важливої складової розвитку віртуозної техніки у струнно-смічковому виконавстві.	2
Всього у змістовному розділі (модулі) 3		8

Всього у Розділі (модулі) II		22
2 курс, 4 семестр навчання		
<u>Розділ (модуль) III</u>		
Змістовний розділ (модуль) 1		
Особливості формування фундаментальних основ виконавської техніки лівої руки виконавця		
1	Особливості роботи щодо формування в учня організованих пальцевих рухів (пальцевої артикуляції).	2
2	Звуковисотна інтонація як основа у формуванні віртуозних якостей виконавця в процесі навчання гри на струнно-смічкових інструментах.	2
3	Освоєння учнем позицій, формування та розвиток навичок якісної зміни позицій, досягнення їх художньої виконавської виразності.	2
4.	Формування та розвиток в учня аплікатурного мислення в процесі навчання гри на інструменті.	2
5.	Формування та розвиток навичок вібрації у процесі навчання гри на інструменті на різних етапах оволодіння віртуозними навичками виконавства. Вібрація як засіб художньої виконавської виразності.	2
Всього у змістовному розділі (модулі) 1		10
Змістовний розділ (модуль) 2		
Формування та розвиток фундаментальних основ віртуозної техніки правої руки		
1	Загальні вимоги щодо формування основ віртуозної техніки правої руки учня. Основні форми техніки правої руки у струнно-смічковому виконавстві, особливості їх опанування та розвитку на різних етапах навчання.	2
2	Якість звуку, його основні параметри. Темброва складова звуку як результат розвитку музично-слухової уяви учня.	4
3	Особливості роботи щодо виховання в учня культури звуку. Музична динаміка, особливості її використання у струнно-смічковому виконавстві.	2

4.	Особливості роботи з учнем над штриховою артикуляцією як засобом художньої музично-виконавської виразності на різних етапах навчання гри на інструменті.	4
5.	Спадковість зв'язків штрихових артикуляційних прийомів, їх роль у відтворенні учнем інтонаційно-виразних особливостей музичної думки.	2
Всього у змістовному розділі (модулі) 2		14
Всього у Розділі (модулі) III		24
<u>Розділ (модуль) IV</u>		
Змістовний розділ (модуль) 1		
Особливості роботи з учнем над вправами та гамами на різних етапах навчання		
1.	Види інструктивного педагогічного репертуару, його значення у формуванні в учня музично-виконавських навичок. Планування роботи з учнем над вправами та гамами на початковому етапі навчання гри на інструменті.	2
2.	Особливості роботи над гамами та арпеджіо як складового елемента підготовки щодо їх використання учнем у творах музично-художнього репертуару.	2
3.	Метро-ритмічні, темпові, динамічні варіанти виконання учнем гам та арпеджіо. Послідовність у роботі над гамами різних тональностей. Аплікатура гам та арпеджіо Робота над гамами подвійними нотами і акордами.	2
Всього у змістовному розділі (модулі) 1		6
Змістовний розділ (модуль) 2		
Зміст роботи з учнем над етюдами та спеціальними п'єсами		
1.	Особливості змісту роботи з учнем над етюдним матеріалом на різних етапах навчання гри на інструменті в контексті формування і розвитку виконавських навичок.	2
2.	Планування роботи з учнем над етюдами. Види етюдів за видами технологій, виконавських прийомів. Значення роботи з учнем над спеціальними п'єсами технічно-художнього спрямування.	2

Всього у змістовному розділі (модулі) 2		4
Змістовний модуль 3		
Значення художнього музично-педагогічного репертуару у формуванні в учнях необхідних виконавських якостей		
1	Особливості планування роботи з учнем над художнім музично-педагогічним репертуаром на різних етапах навчання гри на інструменті.	2
2	Зміст роботи з учнем над творами малої форми художнього музично-педагогічного репертуару.	2
3	Зміст та умовні етапи роботи з учнем над творами середньої та великої форми художнього музично-педагогічного репертуару.	2
Всього у змістовному розділі (модулі) 3		6
Всього у Розділі (модулі) IV		16

5. Стислий зміст тем курсу

Розділ (модуль) I

Змістовний розділ (модуль) 1

Методика навчання гри на струнно-смичкових інструментах в контексті розвитку загальних тенденцій музичної педагогіки і психології

Тема 1

Мета і завдання курсу у визначенні діяльності педагога-музиканта, вирішенні комплексних проблем виховання та навчання в синхронному та діахронному аспектах. Цілісність системи упорядкування знань і практичної діяльності: визначення мети навчання та виховання, змісту музичної освіти як процесу едукції (триединого процесу засвоєння музичних знань, навичок і вмій), естетичного розвитку та художнього розвитку особистості в єдності освітньої, мотиваційної, виховної та розвивальної функцій.

Формування естетичного світогляду, гуманістичних якостей, розвиток музичних здібностей і творчого потенціалу кожної особистості.

Фундаментальні принципи національної освіти і виховання: народність, природовідповідність, культуровідповідальність, гуманізм, етнізація та історизм. Ствердження ідеалів, що ґрунтуються на пріоритеті формування творчої особистості як основної суспільно-естетичної цінності та рушійної сили у розвитку національної свідомості, культури та суспільства в цілому.

Історичні етапи розвитку струнно-смичкового виконавства, формування національних та загальноєвропейських виконавських шкіл та методики навчання, їх взаємозв'язок та розвиток у сучасному світі.

Тема 2

Загальні світові тенденції науково-практичного обґрунтування основних проблем методики навчання гри на інструменті. Спадковість педагогічних ідей, розвиток методики як цілісної системи навчання із збереженням, у певній мірі, інтуїтивного та емпіричного. Формування нового рівня мислення майбутніх фахівців в усвідомленні інтеграційної складової діяльності педагога, яка підпорядкована законам, принципам та правилам дидактики: науковості, системності, активності, наочності та індивідуалізації, які мають виховний і розвиваючий характер.

Гуманістичний підхід в освіті, обумовлений індивідуалізацією та диференціацією навчання; саморозвиток власних пізнавальних можливостей людини.

Методика як *музично-творчий процес*, що поєднує практичний досвід гри на інструменті, досвід інтерпретації музичних творів, знання теорії музики, теорії музичного виконавства та музичної естетики; як *процес аналізу єдностей та розбіжностей різних напрямків музичної педагогіки*, ствердження загальних концепцій навчання музичному виконавству та музичного виховання; як *музично-історичний процес*, який містить у собі знання історії розвитку методів навчання, формування та розвитку виконавської техніки та узагальнює сучасний педагогічний і виконавський досвід.

Ефективність роботи викладача на основі чітко визначеної мети навчання, творчої співпраці учня та викладача, мотивованості

навчання учня, об'єктивна оцінка викладачем можливостей кожного учня на різних етапах навчання.

Процес навчання гри на інструменті, формування виконавської майстерності як віддзеркалення :

- уважного та грамотного читання нотного тексту, розуміння його змісту;
- володіння і вільного користування технічними прийомами гри на інструменті задля втілення у живому звучанні змісту музичного твору;
- виховання виконавської самостійності;
- техніки у широкому сенсі – техніки звукотворення, фразування, артикуляції, динаміки – сукупності прийомів, володіння якими дозволяє говорити про певний рівень виконавської майстерності, рівень відповідності «хочу» й «можу»;
- сучасного вітчизняного та світового педагогічного і виконавського досвіду.

Основні принципи вітчизняної музичної педагогіки:

- єдність технічної та музично-художньої виконавської майстерності;
- індивідуальний підхід у роботі з кожним учнем;
- поступовість та послідовність у навчанні;
- гармонійний розвиток всього комплексу музичних професійних здібностей;
- залежність вибору репертуару від педагогічної мети та виховних освітніх задач;
- виховання засобами музичного мистецтва не тільки професійних якостей, а й формування високоосвічених, гуманістично вихованих громадян.

Тема 3

Особливості організації навчального процесу в спеціальному класі на різних етапах навчання. Особливості «до нотного» періоду: опанування нотною грамотою в процесі роботи над формуванням постановочних навичок та початкових виконавських прийомів гри на інструменті.

Закономірності успішно здійснюваного процесу навчання:

1. Виховуючий характер навчання та здобуття музичної освіти.
2. Активність самого учня в процесі навчання музичному мистецтву.
3. Викладач як організатор відтворення учнем усвідомлених дій у засвоєнні виконавських навичок гри на інструменті.
4. Спирання у роботі з учнем на раніше засвоєні музично-виконавських навичок.
5. Врахування викладачем значення для учня змісту навчально-педагогічного музичного матеріалу.
6. Забезпечення викладачем інтересу учня до навчання
7. Оптимальний для кожного учня рівень складності освітніх завдань.
8. Формування в учнів досвіду творчої діяльності.
9. Неприпустимість силоміцного притягування дитини до занять музикою, без попередньої підготовки слуху, волі, уяви дитини до активного сприймання музичного мистецтва.

Найбільш поширені методи навчання:

- *репродуктивний метод* як усвідомлене відтворення учнем попередніх пояснень, поточних зауважень в освоєнні виконавських прийомів, музичного тексту, теоретичного матеріалу тощо;
- *метод алгоритмічних моделей* – чітка, послідовна формула щодо дій учня в процесі опанування окремими навичками та їх об'єднання;
- *метод емоційного впливу* через емоційно-образне сприймання й переживання самого викладача, збудження та активізація в учня емоційно-образного асоціативного мислення, емпатійного переживання;
- *слуховий метод*, основою якого є спирання на активізацію в учня слухових уявлень, слухового контролю за результатами власної музично-виконавської практики;
- *проблемний метод* – аналіз довгострокових завдань та прийомів роботи за умов більшої самостійності учня у їх розв'язанні;
- *метод інтелектуальної атаки* активізація інтелектуальної діяльності учня в процесі навчання;

- *метод творчого пошуку* – пошук варіантів у вирішенні виконавських або теоретичних проблем.

Особливості організації уроку у спеціальному класі на різних етапах навчання. Основні вимоги щодо організації уроку: конкретність та точність у визначенні навчальної мети із закріплення набутих знань та навичок; усвідомлення учнем нових цілей та завдань щодо кожної навчальної ситуації; визначення методів подолання недоліків, причин їх виникнення; наявність виховних та освітніх цілей (розвиток мислення, уваги, пам'яті, виконавської волі, артистизму, працьовитості, дисциплінованості, відповідальності, ерудиції тощо); використання різноманітного навчального матеріалу для активізації інтелектуально-розумової діяльності; використання завдань творчого характеру, пошуку різних варіантів у досягненні необхідного результату; ствердження на кожному уроці робочої, творчої атмосфери, що базується на довірі та взаємоповазі; відповідність темпу роботи під час уроку індивідуальним можливостям учня за умов збереження викладачем вимогливості.

Гнучкість в організації навчання і освітнього процесу в цілому та уроку зокрема. Індивідуальна форма організації уроків у спеціальному класі, її позитивні дидактичні аспекти (безпосередній контакт викладача з учнем, можливість безперервного зворотнього зв'язку, можливість швидкої допомоги учневі, реальне і постійне оцінювання досягнень та недоліків кожного учня) та негативні моменти (відсутність слухачів, що знижує рівень відповідальності учня, у деяких випадках постійний контроль викладача гальмує розвиток самостійності та вольових якостей учня).

Урок як постійна форма навчання, яка забезпечує систематичне засвоєння учнем знань, навичок, вмінь. Кожний урок включений до розкладу, обмежений у часі та за обсягом навчального матеріалу, обов'язковий для відвідування, містить різні форми організації навчальної роботи та методи навчання, формує цінні пізнавальні якості особистості.

Узагальнена класифікація уроків (занять) за змістом та методами навчання, структурними особливостями, стилем керівництва пізнавальною діяльністю та дидактичною метою:

- *увідний урок;*

- урок узагальнення, повторення, систематизації знань та виконавських навичок;
- спеціальний урок;
- тематичний урок;
- одноцільовий або багатоцільовий урок;
- комбінований урок;
- контрольний урок;
- заключний урок;
- бінарний урок;
- інтегрований урок тощо.

Структура уроку, її мобільність і гнучкість, які обумовлюються певною навчально – виховною ситуацією.

Особливості організації занять початкового етапу навчання гри на музичному інструменті.

Змістовний розділ (модуль) 2

Вирішення проблем практичного втілення розвиваючого навчання

Тема 1

Процес навчання музично-виконавському мистецтву як процес всебічного розвитку особистості. Освоєння учнем в процесі навчання гри на інструменті різних видів діяльності від репродуктивних до творчих. Необхідність розгляду сучасної музичної освіти як процесу і результату засвоєння учнями системи музичних знань, навичок та вмій, формування на їх основі естетичного світогляду, гуманістичних якостей особистості, розвиток загальних та спеціальних музичних здібностей – творчого потенціалу кожної людини. Залежність успішності навчання і розвитку учня від формування в нього усвідомленої необхідності самостійно керувати власними прагненнями у досягненні визначеної мети, розуміння учнем важливості додаткових вольових зусиль на цьому шляху.

Особливості визначення музично-виконавської обдарованості та розвитку творчих музичних здібностей учня на початковому етапі навчання. Визначення діапазону музичної обдарованості учня, його зв'язок із генеральною у сучасній музичній педагогіці концепцією домінування емоційно-образного мислення в процесі

оволодіння формальними елементами гри на музичному інструменті. Розмежування у визначенні загальної музичної обдарованості та музично-виконавської обдарованості. Розвиток в учня зосередженості, відчуття емоційного захоплення процесом навчання – основи щодо формування творчих здібностей дитини.

Тема 2

Система творчого виховання та особливості її реалізації в процесі музичного навчання та виховання. Дотримання викладачем важливого принципу системи творчого виховання – своєчасного впливу викладача.

Системність та систематичність роботи викладача у вихованні творчого потенціалу учня. Виховання та розвиток елементу творчого мислення – «апарату думок». Формування в учня *системи знань* – впевненим володінням науковими поняттями, широкої ерудиції, естетики емоційно-образного змісту. Діахронний аспект музичної освіти – упорядкованість знань і практичного досвіду музично-виконавської діяльності у чітко окреслених зв'язках: мета навчання – зміст навчання - форми організації навчання – методи навчання – усвідомлена вмотивованість навчання – результативність навчання.

Виховання в учня критичного творчого мислення.

Розділ (модуль) II

Змістовний розділ (модуль) 1

Комплекс музичних професійних здібностей, його значення у музичному вихованні та професійному навчанні

Тема1

Загальна характеристика комплексу музичних професійних здібностей як цілісної багатомірної структури. Поняття «задатки» (певна фізична якість людини: сила, спритність, здоров'я тощо), «здібності» (психічна якість ефективного освоєння людиною певною діяльністю, феномен генетичної зумовленості, який сприяє досягненню високої результативності у будь-якій діяльності людини) та «психофізичні особливості»(комплекс особливостей нервової організації людини: характеру, волі, темпераменту,

емоційної вразливості), їх взаємодія в процесі навчання музичному виконавству.

Тема 2

Музичний звуковисотний слух, його види і типи (зовнішній, внутрішній; відносний, абсолютний; активний, пасивний; мелодичний, гармонічний, тембровий, динамічний, «кольоровий»). Формування музично-слухових уявлень, слухового звуковисотного передчуття. Методика визначення рівня розвитку музичного звуковисотного слуху, методи роботи над його удосконаленням та розвитком у процесі навчання гри на інструменті.

Тема 3

Особливості розвитку метро-ритмічного відчуття побудови музичної думки. Музичний ритм, його особливості. Елементарні ознаки ритму. Взаємодія ритму і метру, ритму і темпу, ритму та музичної інтонації. Методика визначення рівня розвитку в учнів чутливості до сприймання та відтворення музичного ритму, особливості його розвитку та удосконалення в процесі навчання. Виховання художнього виконавського метро-ритму. Методи роботи над подоланням недоліків у метро-ритмічному відчутті учнем розвитку музичної думки.

Тема 4

Музична пам'ять. Яскравість музичних вражень, їх стійкість, повнота і всеосяжність або фрагментарність. Особливості процесів запам'ятовування: звукове емоційно-художнє враження, запам'ятовування цього враження, відтворення цього враження у виконанні музичного твору. Види пам'яті. Визначення рівня розвитку музичної пам'яті (точності запам'ятовування, швидкості запам'ятовування, довготривалості збереження музичної інформації). Вміння користуватись пам'яттю в процесі гри на інструменті. Методика удосконалення музичної пам'яті. Пам'ять, її залежність від інтелектуального розвитку людини. Вплив музичної пам'яті на формування та розвиток професійних виконавських якостей.

Тема 5

Емоційний розвиток дитини у процесі навчання гри на музичному інструменті. Емоційна вразливість у сприйманні

музики: емоційна чутливість, її залежність від рівня розвитку основних складових музичних здібностей. Активна робота уяви і фантазії, відмінність та особливість дитячого мислення. Розвиток емпатійних здібностей – важливого елементу емоційно-образного сприймання та відтворення музики. Емоції та почуття, їх види. Мова музичних емоцій, її універсальність. Зв'язок музичної образно-емоційної вразливості з іншими видами мистецтва. Особливості емоційно-образного відтворення музики як вияву *музикальності*. Характер, музичний темперамент.

Змістовний розділ (модуль) 2

Вплив психофізичного та фізичного розвитку дитини на формування музично-виконавських якостей учня.

Тема 1

Психофізичні особливості особистості. Оцінка видатними педагогами-музикантами психофізичних особливостей людини – визначального фактору та величезного резерву стимулювання процесу навчання музичному виконавству, розвитку якостей успішного виховання майбутніх музикантів:

- творчої пристрасності – спроможності яскраво, емоційно сприймати художній музичний твір як відтворення навколишнього світу;
- зосередженості;
- рельєфної і точної роботи уяви у реалізації звукового втілення змісту музики; пристрасного бажання щодо реалізації мети;
- творчого естрадного самопочуття – спроможності натхненно працювати на сцені з високим виконавським результатом;
- високого рівня розвитку загальної та музичної культури.

Особливості вищої нервової діяльності людини: *сили нервової системи* – спроможності витримувати великі емоційні, фізичні та інтелектуальні навантаження; *врівноваженості процесів* збудження й гальмування; *рухливості нервової системи* – спроможності нервових процесів швидко змінюватись у процесі музично-виконавської творчості.

Розвиток в учня творчих здібностей та музичного мислення.

Тема 2

Фізичні особливості людини (будова та розвиток м'язової системи, особливості будови плечового поясу дитини, рівень координованості та сенсомоторної організації нервової системи учня), їх значення у формуванні виконавських навичок учня в процесі навчання гри на інструменті. Подолання недоліків щодо формування м'язово-рухових навичок дитини.

Змістовний розділ (модуль) 3

Постановка, її значення у струнно-смічковому виконавстві.

Тема 1

Поняття «постановка». Загальні принципи раціональної організації виконавського апарату. Принцип руху як основа формування вірних виконавських навичок. Анатомо-фізіологічні особливості, індивідуальність постановки. Основні методологічні принципи роботи над постановкою: постановка – поняття динамічне; постановка має забезпечувати доцільність і оптимальність виконавських рухів; постановка має враховувати рівень пристосування кожної дитини до музичного інструменту; поняття «природності» постановки обумовлене певними професійними умовами.

Загальні вимоги: свобода виконавських рухів, їх природність і керованість; необхідність уникати крайніх положень суглобів – пронації та супінації; вправність, точність і легкість рухів; м'язова пружність, активний м'язів тонус; еластичність, об'єднувальність рухів, їх цілісність; зовнішнє естетичне оформлення виконавського апарату. Етапи освоєння постановки. Найбільш поширені недоліки в організації виконавського апарату. Історичні етапи формування і розвитку постановки в струнно-смічковому виконавстві.

Тема 2

Основні методологічні принципи у роботі над формуванням виконавського апарату учня та загальні вимоги щодо раціональної організації виконавських рухів. Постанова та організація рухів

лівої руки у струнно-смичковому виконавстві. Положення інструменту, точки спирання інструмента. Забезпечення свободи рухів всіх частин руки, положення корпусу, ніг. Функції великого пальця для забезпечення розвитку віртуозної техніки. «Хапальні» реф.лекси та робота над їх усуненням. «Рульовий» рух лівої руки, його оптимізація.

Тема 3

Постановка та організація рухів правої руки у струнно-смичковому виконавстві. Виховання свободи і пластичності рухів, їх цілісності; свобода рухів пальцевих, кистьового, ліктьового та плечового суглобів. Значення змінного положення пальців на тростині смичка в процесі гри на інструменті. Взаємодія великого пальця і мізинця у вихованні вірних рухів правої руки; рухливість великого пальця, його роль стрижня у поділенні смичкового важеля на два плеча – коротке (від гвинта до місця доторкання пальця до тростини) і довге (від зазначеної точки до кінця смичка). Раціональна організація та нервово-м'язова активність ігрового апарату, вірне функціональне дихання. Положення всіх частин правої руки під час руху смичка. Нахил тростини смичка; «рульовий» рух правої руки. Постановка, організація рухів правої руки та перспективи розвитку навичок виразного звуковидобування – домінуючого фактора в оволодінні виконавською майстерністю.

Тема 4

Вирішення проблем координованості рухів лівої та правої рук на різних етапах навчання струнно-смичковому виконавству. Довготривалість та поетапність формування постановки. Фактори впливу на розвиток виконавського апарату, зв'язок рухливості виконавського апарату із спроможністю швидко думати; народження точного уявлення про доцільність рухів, їх керованість; зв'язок характеру виконавського руху з характером музики.

Розділ (модуль) III

Змістовний розділ (модуль) 1

Особливості формування в учня виконавської техніки лівої руки

Тема 1

Особливості формування основ техніки лівої руки на початковому етапі навчання. Свобода та керованість пальцевих рухів як основа формування пальцевої артикуляційної рухливості. Основні недоліки у формуванні в учня пальцевої артикуляції. Типи пальцевих рухів (падіння, відскок, перекидання пальців, перехресні рухи – вертикальні рухи; розтягування та ковзання пальців – горизонтальні рухи). Ритмічна організованість рухів пальців лівої руки, їх легкість, активність, автономність, керованість; амплітуда рухів пальців лівої руки. Постановка, пальцева артикуляція та початкові навички звуковисотної інтонації. Виховання органічності рухових відчуттів.

Тема 2

Звуковисотна інтонація як засіб художньої музичної виразності. Визначення поняття «інтонація» у вузькому і широкому сенсі. Значення інтонації у струнно-смичковому виконавстві. Взаємозв'язок звуковисотної інтонації з рівнем розвитку музичного слуху. Роль постановки у формуванні стабільної звуковисотної інтонації, вихованні слухо-моторної координації. Слуховий контроль. Фактори впливу на формування стабільної інтонації. Види інтонації їх особливості та закономірності. Методика роботи над інтонацією. Успішність роботи з учнем над інтонацією, її залежність від зосередженості дитини на якості звучання, його тембрового забарвлення; відчуття виразності висотних та ладо-гармонічних співвідношень звуків, стабільності у відтворенні чистих інтервалів, повторних тонів, півтонів, увідних тонів; відчутті емоційної виразності мелодичних та інтервальних побудов. Змінність художньої інтонації.

Тема 3

Освоєння учнем позицій, формування та розвиток навичок якісної зміни позиції. Визначення поняття «позиція». Основні позиції. Обсяг позиції. Послідовність в опануванні позицій. Роль зміни позицій у формуванні та розвитку техніки лівої руки. Прийоми зміни позицій як цілісного руху лівої руки. Два типи ковзання пальців по струні при зміні позицій. Причини гальмування руху лівої руки при зміні позицій. Роль великого пальця у формуванні навичок якісних змін позицій. Зміна позицій і

постановка. Зміна позицій та інтонація. Зміна позицій і «допоміжні» рухи. Типи змін позицій. Координація дій лівої та правої рук при зміні позицій.

Тема 4

Формування та розвиток в учня аплікатурного мислення. Аплікатура як засіб художньої виразності. Визначення поняття «аплікатура». Особливості аплікатури у струнно-смичковому виконавстві. Аплікатурне мислення як процес розуміння учнем особливостей розвитку мелодичної лінії, тембрового розмаїття, художньо-естетичних завдань. Використання художньо й технічно обґрунтованої аплікатури. Відповідність аплікатури технічним можливостям учня. Поняття «ритмічна аплікатура». Різновиди аплікатури, їх застосування.

Виховання навичок раціонального аплікатурного мислення двох рівнів: *перший рівень* - виховання в учня усвідомлення певних аплікатурних правил; *другий рівень* – виховання в учня потреби пошуку обґрунтованих варіантів аплікатури під керівництвом викладача та самостійно для досягнення певних художніх результатів у виконанні.

Тема 5

Формування та розвиток навичок вібрації у процесі навчання гри на інструменті. Визначення поняття «вібрація», загальна характеристика прийому, особливості вібраційних рухів лівої руки у різних частинах грифу. Вібрація, її фізіологічна сутність як індивідуальні особливі форми руху лівої руки. Вібрація, постановка та особливості будови лівої руки. Види вібрації. Початковий вібраційний імпульс, амплітуда і темп вібраційних рухів лівої руки. Вібрація і слухове уявлення. Етапи і методи роботи над вібрацією та її удосконаленням. Вібрація та інтонація. Найбільш поширені недоліки у використанні прийому вібрації. Вібрація як засіб художньої музичної виразності. Історичні етапи розвитку та використання прийому вібрації у струнно-смичковому виконавстві.

Змістовний розділ (модуль) 2

Формування та розвиток віртуозної виконавської техніки правої руки

Тема 1

Загальні вимоги щодо формування основ віртуозної техніки правої руки. Основні задачі щодо формування основ техніки правої руки у струнно-смичковому виконавстві.

Техніка правої руки у струнно-смичковому виконавстві як складова розвитку художньої музичної уяви, загальної музичної культури виконавця в контексті мистецтва звукоутворення. Фундаментальні основи техніки правої руки (механіка руху смичка, зміна напрямку руху смичка, розподілення руху смичка відповідно до виконавських задач, зміна струн). Особливості рухів смичка по струні, які забезпечує права рука виконавця, збереження «ігрової» точки. Поєднання рухів смичка вниз (п) і нагору (V). Проблеми звуковидобування і постановка.

Свобода і керованість рухами правої руки, їх взаємодія зі смичком на різних його ділянках, у різних темпах зі збереженням якості звучання.

Три фактори впливу на досягнення якісного звуковидобування : співвідношення швидкості руху смичка, сили натискання смичка на струну та позиційне положення смичка на струні .

«Фінгер-рухи», їх значення у досягненні бездоганного керування смичком правою рукою.

Особливості формування віртуозної техніки правої руки у струнно-смичковому виконавстві. Вирішення проблем узгодження «горизонтальних» та «вертикальних» рухів правої руки. Інерційні та махові рухи, прискорення та гальмування руху, їх значення у формуванні виразного звуковидобування.

Взаємодія правої та лівої руки у досягненні віртуозної виразності виконання музичних творів. Основні форми техніки правої руки у струнно-смичковому виконавстві, особливості їх опанування на різних етапах навчання.

Тема 2

Якість звука, темброва складова звука як результат розвитку музично-слухової уяви учня.

Основні ознаки якісного звуковидобування (ясність і чистота тону, співучість, темброва забарвленість звука, «летючість» звука – акустичне наповнення та насиченість звука). Пошук відповідного звука щодо характеру музичного твору; формування «власного» (індивідуального) звука; оволодіння майстерністю безперервності та «вокальності» у звучанні.

Тема 3

Особливості роботи щодо виховання в учня культури звука. Єднання технічної складової, емоційного та інтелектуального музичного досвіду учня. Два різновиди атаки звука: м'якої, еластичної та акцентованої. Залежність точності початкового звукового імпульсу від синхронності поворотних рухів плечової частини правої руки з координуючими рухами лівої руки. Автоматизація рухів, непомітність змін напрямку рухів смичка та зміни струн - основи безперервної звукової лінії

Музична динаміка, особливості її використання у струнно-смичковому виконавстві. Зміст роботи з учнем над досягненням виразного втілення у виконанні музично-динамічних градацій звука. Музична динаміка і тембр, їх звукотворчі зв'язки. Виховання в учня уявлення щодо зв'язків між силою звучності та його тембровою насиченістю. Динаміка і темп.

Тема 4

Особливості роботи з учнем над штриховою артикуляцією як засобом художньої музично-виконавської виразності на різних етапах навчання гри на інструменті.

Визначення змісту поняття «артикуляція» у широкому та вузькому сенсі. Особливості змісту та значення штрихової артикуляції у струнно-смичковому виконавстві. Типізація прийомів штрихової артикуляції.

Визначення узагальнених проблем в опануванні штриховою виразністю; методика освоєння типових штрихів, спираючись на усвідомлення їх художньо-виразних можливостей; цілісність уявлення та важливість наступного контролю щодо забезпечення якості виконання штрихових прийомів.

Тема 5

Спадковість зв'язків штрихових артикуляційних прийомів, їх роль у відтворенні учнем інтонаційно-виразних особливостей музичної думки. Послідовність в опануванні штриховою артикуляцією. Визначення характерних особливостей штрихових артикуляційних прийомів: *son file*, *detache*, *legato*, їх комбінацій та різновидів; *staccato*, *sautille*, *spiccato*, їх комбінацій; пунктирні штрихи, *Віотті-штрих*, *ricochet*, *saltando* тощо. Темп і штрихова артикуляція. Методика опанування віртуозними штриховими артикуляційними прийомами.

Стильові особливості штрихової артикуляції. Визначення вимог щодо освоєння штрихових артикуляційних прийомів у їх історичному розвитку в процесі виконавської практики. Авторський текст та редагування його штрихових артикуляційних особливостей як процес відтворення історичних традицій та їх творчого переосмислення.

Сонористичні ефекти та їх використання в процесі навчання гри на інструменті. Флажолети (натуральні, штучні та подвійні). Прийоми *sul tasto*, *sul ponticello*, *pizzicato*, *pizzicato* лівою рукою та їх об'єднання. Мелізми, особливості їх виконання. Трелі, їх різновиди.

Сонористичні ефекти у творах композиторів ХХ-ХХІ століть.

Розділ (модуль) IV

Змістовний розділ (модуль) 1

Особливості роботи з учнем над вправами та гамами на різних етапах навчання

Тема 1

Види інструктивного педагогічного репертуару, його значення у формуванні в учня музично-виконавських навичок. Планування роботи з учнем над вправами та гамами на початковому етапі навчання гри на інструменті, його послідовний та систематичний характер.

Тема 2

Особливості роботи над гамами та арпеджіо як складового елементу підготовки щодо їх подальшого використання учнем у творах музично-художнього репертуару. Три функціональні задачі

щодо вивчення гам та арпеджіо: підготовча, зміцнююча, виправляюча та особливості їх практичного втілення.

Особливості роботи з учнем на метро-ритмічними, темповими, динамічними варіантами виконання гам та арпеджіо. Використання штрихових прийомів у виконанні гам та арпеджіо. Гами в арпеджіо на одній струні.

Тема 3

Послідовність у вивченні гам різних тональностей. Аплікатура гам та арпеджіо Робота над гаммами подвійними нотами, етапи роботи, слухове уявлення та слуховий контроль. Координація пальцевих рухів у виконанні гам і арпеджіо.

Змістовний розділ (модуль) 2

Зміст роботи з учнем над етюдами та спеціальними п'єсами

Тема 1

Особливості методів роботи з учнем над етюдами на різних етапах навчання гри на інструменті. Штрихові та аплікатурні варіанти виконання етюдів. Етюди на складні прийоми інтонації, особливості роботи над ними у формуванні виконавських навичок.

Планування роботи з учнем над етюдами. Види етюдів. Темп, його значення у роботі над етюдами. Зміст роботи над етюдами, кількість етюдного матеріалу у роботі з учнем на різних етапах навчання та розвитку виконавської майстерності.

Тема 2

Значення роботи з учнем над спеціальними п'єсами технічно-художнього спрямування. Особливості змісту роботи над спеціальними п'єсами віртуозного характеру у вирішенні задач єдності технічної та художньої виразності виконання.

Змістовний модуль 3

Значення художнього педагогічного репертуару у формуванні в учня необхідних виконавських якостей

Тема 1

Особливості планування роботи з учнем над художнім репертуаром на різних етапах навчання гри на інструменті. Зміст та обсяги художнього педагогічного репертуару. Підпорядкування вибору репертуару педагогічним цілям та завданням. Методи реалізації учнем виконавських задач на різних етапах навчання.

Тема 2

Зміст роботи з учнем над творами художнього педагогічного репертуару малої форми. Твори малої форми кантиленного, рухливого та віртуозного характеру, особливості роботи над ними. Співвідношення творів малої форми різного художньо-виразного спрямування в індивідуальному плануванні для учнів з різним рівнем розвитку виконавських навичок у процесі формування виконавської майстерності.

Тема 3

Зміст та умовні етапи роботи з учнем над творами художньо-педагогічного репертуару середньої та великої форми: *етап освоєння тексту музичного твору* (точне відтворення інтонаційно-ритмічних, динамічних, агогічних, темпових особливостей); *етап оволодіння глибинним змістом авторського тексту* через досягнення досконалості у володінні передбаченим текстом твору технічним арсеналом; відбір найбільш раціональних прийомів виконання, критерієм яких є досягнення художньої мети як результату активної роботи слухової уяви за умов найменшого м'язового напруження; *етап підготовки учня до концертного виконання твору*: виховання в учня творчої зосередженості та емоційного піднесення, творчої волі і сценічної витримки під час репетиційних занять та концертного виконання твору. Загальні проблеми щодо опанування учнем текстом творів, вирішення різноманітних технологічних задач, проблем часової організації занять та використання засобів художньої виконавської виразності.

6. Вимоги щодо самостійної роботи студентів

Студент зобов'язаний:

1. Систематично набувати глибокі науково-методичні теоретичні знання з методики навчання гри на інструменті.

2. Вміти конспектувати і самостійно опрацювати зміст курсу лекцій, додаткової науково-методичної літератури, матеріалів самостійної роботи, визначеної викладачем.

3. Вміти вільно викладати зміст науково-методичного матеріалу, самостійно підбирати музичні приклади та вміти їх виконувати на музичному інструменті або у інший спосіб.

4. Вміти використовувати знання з психології і педагогіки, сольфеджіо, музичної літератури, інших навчальних дисциплін у процесі опанування теоретичними знаннями з методики навчання гри на інструменті.

5. Вміти самостійно готувати методичні повідомлення, реферати, доповіді за темами, визначеними викладачем.

7. Орієнтовний зміст самостійної роботи студентів

№	Вид роботи	Години
Підібрати та упорядкувати музичні приклади до тем:		
1.	Комплекс музичних професійних здібностей	3
2.	Формування фундаментальних основ техніки лівої руки	5
3.	Формування фундаментальних основ техніки правої руки	6
4.	Освоєння учнем позицій, формування та розвиток навичок змін позицій	6
5.	Особливості роботи з учнем над штриховою артикуляцією на різних етапах навчання	6
6.	Планування роботи з учнем над етюдами	4
7.	Особливості планування роботи з учнем над художнім музично-педагогічним репертуаром на різних етапах навчання	6
Всього		36

8. Критерії оцінювання рівня навчальних досягнень студентів

Вимоги	Оцінка за національною шкалою	Оцінка ECTS	Сума балів	Залік
--------	-------------------------------	-------------	------------	-------

Студент впевнено демонструє системні, глибокі знання, вміння аналізувати та знаходити шляхи розв'язання проблемних ситуацій, самостійно опрацювати й творчо використовувати додаткову інформацію, виявляючи власне ставлення до неї; вести змістовну дискусію. Демонструє високий рівень мовної професійної культури та мислення.	12-10	Відмінно	А	100-90	Зараховано
Студент у відповідях засвідчує вільне володіння навчальним матеріалом як лекційним, так і самостійно опанованим; спроможний послідовно, логічно його викладати, вести змістовний діалог, але не виявляє самостійності в узагальненнях та висновках . Має достатній рівень володіння професійною лексикою.	9-8	Добре	В	89-82	
Студент володіє навчальним матеріалом на рівні програмних вимог. Вміє користуватися лекційним і додатковим матеріалом. Відповідям бракує глибини та самостійності мислення. Має незначні недоліки у володінні професійною лексикою.	7	Добре	С	81-74	
Студент в цілому володіє лекційним навчальним матеріалом. Відповіді мають певне логічне викладення. Діалогічне мовлення відзначається репродуктивним характером. Мова викладення недостатньо розвинена.	6-5	Задовільно	Д	73-64	
Студент володіє в цілому значною частиною лекційного нав-	4	Задовільно	Е	63-60	

чального матеріалу. Викладення матеріалу відзначається обмеженістю словникового запасу та відсутністю логічної послідовності. Спроможний підтримувати діалог.					
Студент володіє обмеженою частиною навчального матеріалу, не спроможний дати точні визначення окремих наукових понять, навести приклади. Діалогічне мовлення обмежене.	3-2	Незадовільно з можливістю перездачі	FX	59-35	Не зараховано
Студент не володіє навчальним матеріалом, відтворює окремі елементи лекційного матеріалу. Не спроможний підтримувати діалог.	1	Незадовільно	F	34-1	

За пропуск занять знімається 1 бал. За невиконання контрольних завдань змістовного розділу (модуля) знімається 3 бали.

Загальна оцінка виставляється за умов здачі студентом теоретичного матеріалу змістовних розділів (модулів).

Приклад розподілу балів, які отримує конкретний студент

№ модуля	Форми контролю	Бали	Оцінки ECTS
Модуль 1	Відповіді під час проведення занять (поточний контроль)	85	B
	Виконання контрольних завдань	79	C
	Виступи на семінарі або інших формах практичних занять	82	B
	Загальний бал за модуль	89	B
	Загальний бал за семестр	83,75	B

Рекомендована література:

1. О.М. Агарков. Вибрато в игре на скрипке. М.: Музгиз, 1956. (63с.);
2. Л. Ауэр. Моя школа игры на скрипке. Интерпретация приведенных скрипичной классики. М.: Музыка, 1965 (271с.);
3. Х. Беккер, Д. Ринар. Техника и искусство игры на виолончели. М.: Музыка, 1978 (287с.);
4. Л. Баренбойм. Музыкальная педагогика и исполнительство/ Л.: Музыка, 1974 (335с.);
5. Вопросы музыкальной педагогики /Вып. 2. М.: Музыка 1980 (160с.);
6. Вопросы музыкальной педагогики/Вып.7. М.: Музыка, 1986 (160с.);
7. Н.А. Гарбузов. Музыкант, исследователь, педагог. М.: Музыка, 1980 (302с.);
8. Гинзбург Л. О работе над музыкальным произведением. М.: Музыка, 1982 (143с.);
9. М.А. Готсдинер. Краткие очерки о скрипичном искусстве. М.: Классика XXI, 2002 (92с.);
10. М.А. Готсдинер. Слуховой метод обучения и работы над вибратацией в классе скрипки. Л.: Музгиз, 1963 (42с.);

11. Л. Гуревич. Скрипичные штрихи и аппликатура как средство интерпретации. Л.: Музыка, 1988 (111с.);
12. С.А. Євдокімов. Скрипкове виконавство. Шлях від початківця до віртуоза. Харків: ХДУМ. 2007 (118с.);
13. С.А. Євдокімов. Звукова палітра скрипки та ресурси її збагачення. Харків: ХНУМ. 2013 (206с.);
14. Е.О. Камиларов. технике левой руки скрипача. Л.: Музгиз, 1961 (62с.);
15. Контрабас. История и методика/ Ред. Б.В. Доброхотов– М.: Музыка, 1974 (334с.);
16. М. Ліберман, М. Берлянчик. Культура звука скрипача. М.: Музыка, 1985 (160с.);
17. И. Лесман. Очерки по методике обучения игры на скрипке. М.: Музгиз, 1964 (171с.);
18. В.Х. Мазель Скрипач и его руки (левая рука). С-ПБ: Композитор 2008 (153с.);
19. В.Х. Мазель. Скрипач и его руки (правая рука). С-ПБ: Композитор 2006 (116с.);
20. К.Г. Мострас. Очерки по методике обучения игры на скрипке. М.: Музгиз, 1960 (202с.);
21. Л. Мясніков, Е. Мясникова. Автоматизированное распознавание звуковых образов. Л.: Музыка, 1970;
22. Б. Палшков. Особливості звуковидобування та інтонування на альті. К.:Музична Україна, 1982 (95с.);
23. Проблемы музыкального мышления/ Сб.статей. – М.: Музыка, 1974 (334с.);
24. Ю. Полянський. Нариси з методики викладання гри на віолончелі. К.:Музична Україна,1978 (72с.);
25. Ю.О. Полянський, П.Р. Меламед, В.Г. Сумарокова, Н.Г. Дьяченко. Воспитание и обучение в ДМШ. Скрипка. Виолончель 2-3 классы. К.:Компас, 1992 (174с.);
26. В.К. Стеценко. Методика навчання гри на скрипці. Частина перша. К.:Музична Україна, 1974 (169с.);
27. В.К. Стеценко. Методика навчання гри на скрипці. Частина друга. К.:Музична Україна, 1982 (116с.);
28. Б.О. Струве. Вибрация как исполнительский навык игры на смычковых инструментах. Л., Музгиз, 1933 (61с.);

29. Б.О. Струве. Пути начального развития и обучение юных скрипачей и виолончелистов. М.:Музгиз, 1952 (227с.)⁴
30. В.Д. Шульгіна Українська музична педагогіка. К.: ДАКККІМ, 2005 (270с.);
31. Элементарное музыкальное воспитание по системе Карла Орфа. М.: Советский композитор, 1972 (366с.);
32. О.Ю. Юр'єв. Виразні можливості скрипкових штрихів. К.: Музична Україна, 1974 (115с.);
33. Ю.І. Янкелевич Педагогическое наследие. М.: Музыка, 1983 (251с.).